

William TOTOK

Discriminarea și libertatea gândirii

Un minoritar este ceea ce vrea să fie – un minoritar!

Definirea noțiunii de «discriminare»

Discriminare înseamnă dezavantajarea unor persoane sau grupuri de persoane (de regulă membrii unor grupuri etnice) în baza unor caracteristici specifice. De pildă, apartenența etnică, politică sau religioasă; tradiții sau obiceiuri sociale; orientare sexuală, limbă, sex, handicap. Înșușiri exterioare, ca de exemplu culoarea pielii sau cea a ochilor. Discriminarea se produce atunci când anumite caracteristici irelevante, reale sau închipuite, sunt considerate de grupul dominant drept însușiri care i-ar putea aduce anumite prejucții.

Discriminarea se află în contradicție cu principiul fundamental al egalității oamenilor.

Prejucțiile aduse persoanelor discriminate se pot manifesta în diverse planuri, pot contribui la îngrădirea participării la viața publică, la libera circulație, la o retribuție mai proastă sau la interzicerea exercitării libere a unei profesii sau meserii.

Discriminarea nu trebuie confundată cu anumite conflicte de interese existente uneori între anumite grupuri, de pildă între fumători și nefumători. Sau chiar cu interesele divergente manifestate în cadrul unor grupuri – percepute, la prima vedere, drept omogene – ivite într-o anumită situație. De exemplu:

- conflictul între libertatea religioasă și libertatea de a fi agnostic sau ateu;
- conflictul între obligativitatea școlarizării copiilor (impusă de stat) și cea a familiilor ultrareligioase care refuză să-și trimită copiii la școală (de pildă, familiile musulmane care interzic fetelor să participe la orele de educație fizică);
- conflictul între forțele sociale care cer îngrădirea manifestărilor religioase în școli și cei care propagă ideea unui învățământ axat pe principiile creștinismului (cerând, de exemplu, eliminarea teoriei evoluționiste din programa de învățământ, deoarece aceasta s-ar afla în contradicție cu interpretările biblice și creaționiste).

Procesul legat de plângerea unui părinte – sprijinit apoi și de alți părinți – din landul federal Bavaria, care a cerut eliminarea crucifixului din clasa pe care o frecventa copilul său, a divizat în urmă cu câțiva ani opinia publică germană. Chiar dacă justiția i-a dat câștig de cauză părintelui care susținea că prezența crucii în clasă s-ar răsfrânge negativ asupra evoluției psihice și intelectuale a copilului, sentința nu a devenit obligatorie pentru toate școlile de stat bavareze. Crucile au rămas în continuare în sălile de clasă.

Dar iată, pe scurt, deznodământul acestui caz relatat într-o emisiune a postului *Radio Europa liberă* din 12 august 1995: „Tribunalului Constituțional din Karlsruhe a decis ca în școlile de stat din landul federal Bavaria crucile să fie îndepărtate. Sen-

tința tribunalului s-a pronunțat în urma sesizării unor părinți teozofi. Bavaria, preponderent catolică, este considerată cel mai conservator și mai tradiționalist land al Republicii Federale Germania. În toate landurile germane, școlile de stat funcționează în conformitate cu principiile unui stat secularizat, în care biserica este despărțită de școală. Sentința din Karlsruhe a stârnit în Bavaria reacții contradictorii. Reprezentanții partidului de guvernământ bavarez, Uniunea Creștin-Socială (CSU), au protestat împotriva deciziei judecătorilor, chemând directorii școlilor să nu aplice sentința. Theo Weigel, care este membru al CSU-ului și ministrul de finanțe în guvernul federal de la Bonn, a calificat decizia drept neconformă cu legea fundamentală germană. Constituția, a afirmat Weigel, garantează tocmai bisericilor un statut aparte. Un deputat creștin-social din Landtag-ul de la München chiar a susținut că prin sentința dată se întărește intoleranța unor minorități față de majoritatea creștină. Bavaria este, precum am spus, majoritar catolică. Protestanții sunt aici – asemenea altor culte creștine – în minoritate. Reprezentanții ambelor biserici au respins decizia judecătorească, comparând-o cu încercările naziștilor de a îndepărta crucile din sălile de clasă. Partidele din opoziție au salutat această măsură de secularizare. Ecologiștii au calificat-o drept o contribuție necesară și importantă la toleranță și la liberalism. Măsura privește doar școlile de stat, și nicidecum școlile confesionale. Opoziția social-democrată este de părere că îndepărtarea crucifixelor din sălile de clasă nu înseamnă renunțarea la valorile creștine, ci contribuie doar la impunerea neutralității statale în cadrul învățământului. Prin această măsură, elevii care nu sunt botezați sau care nu aparțin unor confesiuni creștine nu se mai simt lezați în convingerile lor. Într-un stat democratic, libertatea conștiinței înseamnă și libertatea opțiunii religioase.”

Reglementările privind prezența crucii în școli, precum și problema frecventării orelor de religie diferă de la land la land, oglindind mai degrabă gradul de secularizare al unor regiuni germane decât dorința reală a factorilor de decizie de a impune despărțirea religiei de învățământ. Astfel se explică și reacțiile extrem de negative la propunerea landurilor Brandenburg și Berlin de a oferi opțional elevilor în locul orelor de religie cursuri de etică (Werteunterricht). Orele de etică ar oferi elevilor o alternativă la orele de religie (care nu sunt obligatorii și care, de regulă, se oferă doar protestanților și catolicilor, musulmanii fiind obligați să frecventeze cursuri extrașcolare care, deseori, sunt predate de către un personal pedagogic necalificat, apropiat clericilor islamici).

Propunerile de a introduce o materie opțională pentru toți școlarii exprimă dorința celor două landuri pomenite de a elimina «discriminarea» unor grupuri confesionale. Învățământul general și obligatoriu pentru toată lumea ar urma să creeze prin introducerea noii discipline premisele pentru canonizarea unor concepte etice general valabile, despărțite de anumite dogme imanente religiilor tradiționale.

Proteste cele mai vehemente împotriva propunerilor din Berlin și Brandenburg au venit din partea celor două mari biserici, cea catolică și cea protestantă. Nu atât opțiunea elevilor de a participa sau nu la orele de religie i-a deranjat pe reprezentanții celor două biserici, ci mai ales faptul că noua materie propusă – neutră din punct de

vedere religios – ar putea periclita hegemonia tradițională a instituției bisericii asupra dreptului de a-și propovădui învățătura.¹

Invocând obligativitatea statului liberal și democrat de a oferi elevilor un curs de etică ofensivă, general valabilă și compatibilă cu valorile unui stat de drept, democratic și secularizat, partizanii noii materii susțin necesitatea evitării situației fatale că într-o societate care începe să-și asume evidenta multiculturalitate se creează impresia că cele două religii creștine ocupă un loc privilegiat. Într-o situație în care se cere o distanțare mai mare a musulmanilor față de deraierile islamiste, orele de etică ar oferi informații despre toate religiile lumii, despre diferitele concepții și credințe, contribuind astfel la reducerea influenței fanatismelor și la creșterea toleranței între diferitele grupuri religioase și etnice.

Dilema celor două tabere a fost exprimată foarte limpede de doi politicieni germani, aparținând aceluiași partid social-democrat, care s-au pronunțat pro, respectiv contra introducerii eticii ca materie didactică. „Constituția noastră”, a spus președintele parlamentului federal (Bundestag-ul), social-democratul Wolfgang Thierse, „interzice amestecul statului în impunerea preferențială a unor concepții etice.” Din pricina aceasta statul are nevoie de parteneri care sunt calificați în transmiterea anumitor valori. Potrivit fostului disident din R.D.G., Thierse, acești parteneri sunt bisericile. Primarul guvernator al landului Berlin, Klaus Wowereit, în schimb, este de părere că bisericile nu sunt singurele instituții abilitate în ceea ce privește mijlocirea unor valori etice. Aceasta face parte și din sarcinile importante ale statului”.²

Forme de discriminare și controversa privind legea antidiscriminare din Germania

Deși legislația germană interzice diferitele forme ale discriminării, reglementările existente urmează să fie armonizate cu cele europene. Este vorba despre armonizarea legislației interne cu trei directive emise de Uniunea Europeană privind implementarea principiilor egalității: 1) Directiva Consiliului din 29 iunie 2000 privind egalitatea între persoanele aparținând unor etnii și rase diferite; 2) Directiva Consiliului din 27 noiembrie 2000 privind cadrul general pentru angajarea persoanelor și 3) Directiva Parlamentului European din 23 septembrie 2002 privind implementarea șanselor egale pentru bărbați și femei la angajare, în procesul de calificare profesională, carieră profesională și condiții de muncă.³

¹ *Ideologischer Glaubenskrieg in Berlin*, în Spiegel-online, 8 aprilie 2005; *Der bessere Religionsunterricht*, în Die tageszeitung (taz), 11 aprilie 2005.

² *Ethik wird Pflichtfach*, în Frankfurter Rundschau, 11 aprilie 2005.

³ 2000/43/EG des Rates vom 29. Juni 2000 zur Anwendung des Gleichbehandlungsgrundsatzes ohne Unterschied der Rasse oder der ethnischen Herkunft (ABl. EG Nr. L 180 S. 22); 2000/78/EG des Rates vom 27. November 2000 zur Festlegung eines allgemeinen Rahmens für die Verwirklichung der Gleichbehandlung in Beschäftigung und Beruf (ABl. EG Nr. L 303 S. 16); 2002/73/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 23. September 2002 zur Änderung der Richtlinie 76/207/EWG des Rates zur Verwirklichung des Grundsatzes der Gleichbehandlung von Männern und Frauen hinsichtlich des Zugangs zur Beschäftigung, zur

Actuala coaliție guvernamentală social-democrat/ecologistă a propus în acest sens proiectul unei legi antidiscriminare⁴. Nu numai opoziția parlamentară reprezentată de Uniunea Creștin-Democrată/Creștin-Socială (bavareză, (CDU/CSU) și liberală (FDP) a respins proiectul, ci și unii reprezentanți ai Partidului Social-Democrat (SPD) aflat la guvernare. Corecturile ulterioare aduse proiectului modifică versiunea inițială în câteva puncte esențiale. Astfel, noul proiect nu mai prevede ca, de pildă, bisericile să fie sancționate în cazul refuzului de a angaja o persoană care aparține unei terțe comunități religioase⁵ (musulmană, comunitatea Martorilor lui Iehova etc.)

Potrivit proiectului, discriminarea persoanelor din pricina apartenenței la o etnie anume urmează să fie sancționată și în continuare.

În mod tradițional, Germania se consideră un stat național omogen din punct de vedere etnic. În consecință, naționalitatea este percepută ca un sinonim pentru cetățenie. Numărul mare de muncitori străini recrutați mai ales în Turcia sau în țările sud-europene a contribuit la o modificare substanțială a structurii demografice. Se estimează că în Germania trăiesc în prezent peste 2 milioane de musulmani turci și kurzi. În anii '50 autoritățile au pornit de la premisa că după o perioadă de ședere în Germania aceștia vor fi integrați, adică asimilați, în primul rând lingvistic. Rolul principal în acest proces de integrare urma să-l joace învățământul obligatoriu în limba germană. Această politică nu a dat rezultatele așteptate. Deși au frecventat școli cu predare în limba germană, numeroși copii de emigranți vorbesc prost sau deloc limba germană, iar unii refuză să învețe limba oficială a statului. Pe lângă concentrarea (unii vorbesc despre «gheto-izare») masivă a populației în anumite cartiere situate în marile centre urbane (ca, de exemplu, Berlin, unde în momentul de față trăiesc peste 300.000 de turci și kurzi, ceea ce reprezintă un număr mai mare decât numărul total al germanilor din România la sfârșitul anului 1989), astăzi se observă că cea de-a treia generație trece printr-un proces de re-etnicizare pronunțată, ceea ce este o dovadă certă că politica de integrare promovată în trecut a eșuat. Atacul teroristilor islamiști de la 11 septembrie a accelerat acest proces de re-etnicizare, care devine tot mai vizibil, inclusiv prin năframele islamice purtate ostentativ de fete tinere sau în arborarea unor simboluri religioase. Urmând exemplul Franței, unele landuri federale au votat între timp legi speciale care interzic purtarea simbolurilor religioase în școli sau universități, expunându-se unor voci critice care susțin că statul îngreunează libertatea de conștiință și discriminează un anumit segment al populației.

Numai recunoașterea kurzilor și turcilor ca minorități naționale va duce la dezamorsarea situației conflictuale latente existente între aceste etnii și majoritatea germană.

În Germania există doar 4 minorități etnice cu un statut reglementat. Este vorba despre danezi (care trăiesc în nordul landului federal Schleswig-Holstein, în imediata apropiere a frontierei cu Danemarca), despre sorbi (care trăiesc în landurile răsăritene

Berufsbildung und zum beruflichen Aufstieg sowie in Bezug auf die Arbeitsbedingungen (ABl. EG Nr. L 269 S. 15).

⁴ Gesetzentwurf der Fraktionen SPD und Bündnis 90/Die Grünen. Entwurf eines Gesetzes zur Umsetzung europäischer Antidiskriminierungsrichtlinien, F 271/04.

⁵ Vera Gaserow, *Antidiskriminierungsgesetz wird korrigiert*, în Frankfurter Rundschau, 19 martie 2005.

Brandenburg și Saxonia), despre evrei (reprezentați de Consiliul Central al evreilor din Germania) și despre romi și sinti (reprezentați de un for similar ca și cel al evreilor, Consiliul Central al romilor și populației sinti din Germania).

Sorbii sunt o populație catolică de origine slavă⁶. Ei a fost supuși unor puternice presiuni de asimilare în timpul nazismului și în perioada stalinismului. Și-au redobândit statutul de minoritate etnică de sine stătătoare în perioada regimului condus de liderul comunist est-german, Erich Honecker. După unificarea celor două Germanii statutul sorbilor a rămas neatins. Pentru conservarea identității lor naționale, sorbii aspiră la un statut similar cu cel al danezilor din Schleswig-Holstein, care dispun de o uniune electorală cultural-politică, structurată etnic (Südschleswigscher Wählerverband - SSW). Potrivit constituției de land⁷ reprezentanții acestei uniuni intră automat în parlamentul regional (Landtag), bucurându-se de facilitățile legale prevăzute și de legislația electorală din România (de exemplu, scutirea de a trece pragul de 5% necesar pentru a intra în parlament). În momentul de față, sorbii din Saxonia aspiră la un statut asemănător cu cel al danezilor, dorind să fie reprezentați și ei în parlamentul regional.

La ultimele alegeri din Schleswig-Holstein din primăvara anului 2005 deputații minorității daneze au cerut reînființarea școlilor cu predare în limba daneză, ceea ce a stârnit în Germania o amplă dezbateră – în multe puncte similare celei provocate de primul ministru bavarez Edmund Stoiber în anul 2000. Politicianul creștin-social bavarez a pledat atunci pentru respectarea obligatorie a ceea ce el a numit «cultura directorie» (Leitkultur)⁸, înțelegând prin aceasta cultura și limba majorității germane. În esență, dezbateră de atunci s-a axat pe chestiunea limitării fluxului de emigranți și pe integrarea lingvistică a străinilor care trăiesc în Germania. Pe de altă parte, polemicele înflăcărâte au evidențiat și limitele multiculturalismului real existent, demonstrând, în ultimă instanță, că soluțiile susținătorilor acestui concept vizează de asemenea asimilarea – adică uniformizarea – lingvistică a minorităților.⁹ Susținând pluralismul cultural și religios, partizanii bine intenționați ai multiculturalismului din Germania ignoră dimensiunea lingvistică a problemei. Din pricina aceasta unii critici chiar susțin că multiculturalismul s-a transformat într-un apendice programatic al

⁶ Sorbii sunt cunoscuți și sub numele peiorativ de venzi (Wenden). Noțiunea «venzi» are aceeași dimensiune peiorativă ca și cele folosite în România pentru «ungur» sau «bozgor» (în loc de maghiar), «jidani» sau «ovrei» (în loc de evrei), «neamț» (în loc de german), «bulgăroi» (în loc de bulgar), «țigan» (în loc de rom) etc. Utilizarea monștrului ortografic «rom» în publicistica românească are o istorie aparte și se explică prin faptul că la începutul deceniului trecut s-a motivat crearea acestui cuvânt artificial ca o formă de evitare a confuziei între «român» și «rom».

⁷ Verfassung des Landes Schleswig-Holstein, <http://www.landesregierung-sh.de/landesrecht/100-1.htm>

⁸ Stoiber pocht auf „Leitkultur“, în Frankfurter Rundschau, 18 noiembrie 2000; Spiegel würdigt CDU und rügt Leitkultur-Begriff, în Die Welt, 20 noiembrie 2000; „Republikaner“ begrüßen „deutsche Leitkultur“, în Frankfurter Rundschau, 20 noiembrie 2000.

⁹ „Ich möchte keine zweisprachigen Ortsschilder haben“. Der Bundesinnenminister wendet sich gegen die Förderung neuer Minderheiten und plädiert stattdessen für die Assimilierung, [„Nu vreau inscripții bilingve“]. Ministrul federal de interne se pronunță împotriva unor facilități acordate unor noi minorități și pledează pentru asimilarea lor], în Süddeutsche Zeitung, 27 iunie 2002.

unor partide politice de stânga și nu ar fi nimic altceva decât o formă deghețată de rasism în era globalizării accentuate.¹⁰ Pentru a-și articula indispoziția ideologică față de prezența unor minorități etnice pe teritoriul Germaniei, contestatarii multiculturalismului – aparținând dreptei radicale – vorbesc în mod batjocoritor despre societatea germană «multi-criminală».

Utilizarea acestei metafore în anumite publicații xenofobe este exemplară pentru încercarea de ocolire jurnalistică a terminologiei discriminatorii directe îndreptate împotriva unor minorități. Recurgerea la metafore pentru a ocoli anumite tabu-uri lingvistice impuse de «corectitudinea politică» (de pildă, folosirea noțiunii de «rom» în loc de «țigan») este o strategie curentă, folosită de grupuri radicale atente să nu încalce prevederile Codului penal care sancționează discriminarea verbală.

Contestatarii ceva mai moderați din aceeași tabără naționalist-radicală vehiculează conceptul «etnopluralismului» în spatele căruia se ascunde teza necesității menținerii omogenității etnice în frontierele statului național tradițional.

Faptul că până și cercurile favorabile multiculturalismului folosesc în Germania formula «a trăi pașnic împreună» (în loc de «a trăi pașnic laolaltă») pentru a-și descrie tipul de societate ideală exprimă o lipsă acută de sensibilitate pentru problema complexă a naționalităților.

Controversele conceptuale disputate la nivel național au dobândit o dimensiune europeană în dezbaterile privind transformarea Uniunii Europene într-un stat federal sau într-o federație. Deocamdată, tabăra suveraniștilor (care preferă formula «Europa patriilor») a ieșit victorioasă din această polemică împotriva federaliștilor.¹¹

În acest context, în care procesul de subminare a suveranității naționale prin introducerea monedei unice a început totuși să se contureze, dezbaterile legate de «patriotism»¹² pălesc în fața aceluia care resping întregul edificiu ideologic legat de această noțiune istoric perimată și care se pronunță pentru ceea ce filozoful Jürgen Habermas a numit „patriotism constituțional”. Intervenind ca mediator în această dezbatere privind patriotismul, care a divizat opinia publică germană, cancelarul federal Gerhard Schröder a încercat să aplaneze lucrurile declarând sibilinic: „Sunt mândru de realizările oamenilor și de cultura democratică. În acest sens mă consider un patriot german, care este mândru de țara sa.”¹³

Statul, minoritățile și discriminarea

În țările democratice statului îi revine rolul de a-i proteja pe cetățeni de diferitele forme de discriminare. Acest rol este perceput ca o datorie fundamentală a statului,

¹⁰ Isolde Charim, *Theorie und Technik*, în taz, 7 decembrie 2004.

¹¹ *Streitgespräch Joschka Fischer contra Jean-Pierre Chevènement. Jean-Pierre Chevènement: Der Souveränist. Joschka Fischer: Der Föderalist. „Eine Föderation akzeptieren!”*, în Die Zeit, nr. 26, 21 iunie 2000 [cf. „Rede von Joschka Fischer in der Humboldt-Universität in Berlin am 12. Mai 2000”, copia manuscrisului dactilografiat distribuit cu prilejul alocuțiunii ministrului federal de externe, Joschka Fischer, ținută la Universitatea Humboldt din Berlin].

¹² A se vedea *Nationen-Debatte, die soundsovielte*, în Frankfurter Rundschau, 20 martie 2001.

¹³ Schröder: „Ich bin stolz auf mein Land und ein Patriot”, în Die Welt, 20 martie 2001.

ceea ce se reflectă în diversele legi, reglementări și convenții nescrise – inclusiv în așa numita «corectitudine politică».

Pentru a-și proteja cetățenii de discriminări, statul german a adoptat o serie de legi antidiscriminatorii, care, așa cum am arătat mai sus, urmează să fie armonizate cu directivele europene. Legea antidiscriminare se referă, între altele, și la complexul legat de principiul egalității între oameni, vizând și femeile sau persoanele cu handicap.

În pofida unor măsuri antidiscriminatorii existente, formele de discriminare se pot manifesta mai ales acolo unde statul tolerează prejudicierea unor grupuri. În perioada nazismului, discriminarea germanilor constituia o infracțiune, pe când cea a evreilor fusese stabilită de legi rasiale speciale, fiind astfel impusă ca un soi de datorie patriotică.

Legi similare au existat și în România în perioada 1938-1944, ele fiind abolite după prăbușirea regimului antonescian.

Discriminarea se poate produce activ sau pasiv. O formă de discriminare activă a fost legislația rasială, sistemul apartheid-ului în Africa de Sud sau segregarea rasială din sudul Statelor Unite. Discriminarea activă este, deci, rezultatul unei legislații statale.

Forma pasivă de discriminare se produce la nivelul individului sau al unui grup de indivizi. Ea reflectă conștiința individuală, politică, socială, religioasă, ideologică a individului sau a unui grup.

În Germania occidentală, educația prin mass-media a populației, supusă unui adevărat tir de știri, filme documentare și discuții publice dedicate dictaturii naziste, a produs la nivelul conștiinței ceea ce s-ar putea descrie ca expresie a corectitudinii politice. Aceasta se reflectă nu numai în declarațiile politicianilor. Spațiul public dominat de «corectitudinea politică» este nu numai o dovadă a maturității unei societăți democratice care sancționează deraierile rasiste, antisemite sau xenofobe, ci și oglinda stadiului în care se află cultura politică a unei țări. Chiar dacă un politician, publicist sau scriitor are prejudecăți rasiste sau antisemite, el s-ar feri să-și articuleze public aceste convingeri intime. Riscul de a fi dezavuat politic sau chiar de a fi sancționat penal (în cazul negării publice a Holocaustului, de pildă) este atât de mare încât până și partidele extremiste caută să folosească un limbaj adecvat pentru a nu leza anumite grupuri minoritare și sociale și de a nu încălca anumite convenții ale igienei politice.

Interiorizarea «corectitudinii politice» contribuie, în ultimă instanță, la consolidarea solidarității sociale, interumane și facilitează toleranța și înțelegerea pentru grupuri marginalizate și discriminate în trecut. Un rezultat al acestor schimbări la nivel mental se poate observa în Germania și în flexibilizarea reglementărilor privind forma de conviețuire a cuplurilor homosexuale. Chiar dacă nu există dreptul la căsătorie, astăzi există posibilitatea înregistrării (legalizării) conviețuirii homosexuale, acordând cuplurilor anumite facilități, similare familiilor heterosexuale (prevederile reglementează, de pildă, în caz de deces, problema moștenirii, însă nu și dreptul la adopții).

Faptul că în cadrul multor întreprinderi și universități germane există un oficiu special care se ocupă de problema implementării egalității între bărbați și femei este o altă dovadă a maturității unei societăți deschise, gata să renunțe la clișeele tradiționale perimate în baza cărora rolurile sociale erau clar delimitate.

Crearea acestor oficii – care urmăresc, de pildă, și cazurile de hărțuire sexuală – nu este obligatorie, ci depinde de voința conducerii instituțiilor care contribuie la finanțarea lor. Oficiile respective au un statut consultativ. Dacă există o sesizare privind acțiuni de hărțuire sexuală la care a fost supusă o femeie, oficiul intervine pe lângă conducerea instituției. În cazuri extreme oficiul cere intervenția justiției, acordând victimelor și asistență juridică.

Cea mai controversată formă a discriminării este cea «pozitivă».

Această formă de discriminare înseamnă tratarea preferențială a membrilor unui grup, despre care se știe că este expus unor posibile discriminări. De pildă, stabilirea de cote pentru femei care urmează să ocupe un loc de studiu sau cote similare pentru studenți negri din SUA sau studenți romi din România. Discriminarea pozitivă este controversată deoarece unii critici susțin că alte grupuri (în cazul amintit mai sus, cei care nu sunt negri sau romi) devin, cel puțin din punct de vedere formal, victime ale unei discriminări inverse.

Indiferent de transpunerea practică a formelor de ameliorare și eliminare treptată a discriminării, importantă este voința de a găsi soluții acceptabile. În Germania s-a înțeles foarte bine că antonimul discriminării este integrarea. Chiar dacă s-a înțeles că integrare înseamnă includerea activă a persoanelor defavorizate sau grupurilor de persoane prejudiciate în viața publică, transpunerea practică nu este totdeauna perfectă.

Aproape exemplare pentru multe țări europene însă, sunt reglementările germane pentru persoanele cu handicap, de exemplu:

- prin crearea în școli «normale» a unor clase de integrare pentru copiii cu handicap;
- acordarea de subvenții din partea statului pentru crearea de locuri de muncă pentru oamenii cu handicap;
- crearea pentru persoane cu handicap a unor locuri speciale de parcare, ridicarea de toalete, construirea unor intrări special amenajate în clădiri publice sau blocuri, bănci speciale în mijloacele de transport în comun etc.
- inscripționarea unor clădiri publice cu simboluri perceptibile de nevăzători;
- marcarea – inclusiv auditivă – a unor locuri periculoase (la trecerea străzilor sau în stații) pentru pietonii, respectiv, călătorii care și-au pierdut vederea.

În loc de concluzii

În pofida unor progrese substanțiale, nici în Germania problema eliminării totale a diferitelor forme de discriminare nu este încă rezolvată satisfăcător. În următorii ani vor trebui găsite soluții acceptabile pentru integrarea minorităților musulmane – turci și kurzi. Deși aceste minorități nu sunt recunoscute ca minorități istorice (ca sorbii sau danezii) statul german va trebui să accepte ideea că practica integrării oferită prin sistemul de învățământ exclusiv în limba germană a eşuat. Șansele de integrare oferite minorităților naționale din România se datorează în bună parte și sistemului de învățământ care garantează socializarea etniilor în limba lor maternă. Chiar dacă societatea românească nu oferă multe modele demne de a fi preluate de alte țări, Germania ar putea oferi cândva și turcilor și kurzilor școli similare celor din România, în care elevii aparținând acestor minorități vor putea studia în limba lor maternă.